

Jan Mazur *OSPPE*

ROZBROJENIE W ŚWIECIE WSPÓŁCZESNYM - *ujęcie leksykograficzne*¹

Politologowie określają pojęcie rozbrojenia jako oparte na międzynarodowych uzgodnieniach przedsięwzięcie polegające na wprowadzeniu określonych ograniczeń odnośnie do liczby, jakości i rozmieszczenia sił zbrojnych i/lub zbrojeń względnie ich całkowitej likwidacji, a także redukcji w zakresie możliwości użycia tych sił w stosunkach między państwami.

Artykuł stanowi nieco rozszerzoną wersję hasła *Rozbrojenie*, które opracowane zostało dla *Encyklopedii Katolickiej KUL* na podstawie następującej literatury: J. GILAS, *Zagadnienie rozbrojenia*, Warszawa 1966; W. WIECZOREK, *Rozbrojenie teoria i praktyka*, Warszawa 1968; A. TOWPIK, *Bezpieczeństwo międzynarodowe a rozbrojenie*, Warszawa 1970; W. GÓRALCZYK, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 1977; W. MULTAN, *Porozumienia rozbrojeniowe po II wojnie światowej*, Warszawa 1985; J. E. DOUGHERTY, *American Foreign Policy: FDR to Regan*, New York 1986; R. RAJECKI, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, Warszawa 1989; *Disarmament: the future of disarmament* (ed. transcripts of the forums held in the United Nations on 10 April, 23 September and 21-23 October 1997 by the NGO Committee on Disarmament...), New York 1998; S. TULLIU, TH. SCHIMALBERGER, *Coming to terms with security: a lexicon for arms control, disarmament and confidence-building*, Geneva 2001; R. FERM [et al.], *Kontrola zbrojeń: rozbrojenie u progu XXI wieku*, red. A. D. Rotfeld, tłum. S. Dobrzyński, B. Górka-Winter, E. Posel-Częścik, Warszawa 2002; R. ZIĘBA, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje, struktury, funkcjonowanie*, Warszawa 2004; R. ZIĘBA, *Europejska polityka bezpieczeństwa i obrony*, Warszawa 2005; *Thinking outside the box in multilateral disarmament and arms control negotiations*, red. J. Borrie, V. M. Randin, Geneva 2006; *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006; T. ŁOŚ-NOWAK, *Stosunki międzynarodowe: teorie, systemy, uczestnicy*, Wrocław 2006; *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008; J. BORRIE, A. THORNTON, *The value of diversity in multilateral disarmament work*, New York – Geneva 2008; „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1(299)/2008 – 1(329)/2011.

1. Idea rozbrojenia

Rozbrojenie to stan lub proces odwrotny do zbrojenia, ukierunkowany w bliższej lub dalszej perspektywie na osiągnięcie tzw. opcji zerowej, w szczególności polegający na zmniejszeniu potencjału wojskowego, zniszczeniu pewnych rodzajów broni, likwidacji części umocnień i baz, co w sumie prowadzi do zaniechania czy doraźnie tylko zahamowania wyścigu zbrojeń. Bliskoznaczna rozbrojeniu (ang. *disarmament*) jest kategoria redukcji zbrojeń (ang. *reduction of armaments*) oznaczająca działania poszczególnych państw celem przywrócenia przekroczonego przez nie poziomu uprzednio przyjętych ograniczeń, i kategoria kontroli zbrojeń (ang. *arms control*) wyrażająca ograniczenia nałożone na politykę zbrojeniową państwa w zakresie poziomu zbrojeń, ich charakteru, rozlokowania lub użycia; podstawą rozbrojenia są porozumienia rozbrojeniowe.

W praktyce rozbrojenie sprowadza się do przewyciężenia wyścigu zbrojeń a w konsekwencji do redukcji i eliminacji poszczególnych kategorii broni oraz obszarów ich stosowania. Realizowane jest na mocy międzynarodowych układów (traktatów) czy innych porozumień rozbrojeniowych, wśród których na pierwszy plan wysuwają się umowy między supermocarstwami, oparte na rokowaniach wedle zasad ustalonych w 1961 r. przez ambasadorów USA (J. Mc Cloy'a) i ZSRR (W. Zorina).

Zasady rozbrojeniowe to: a) powszechność (objęcie porozumieniem jak największej liczby państw), b) całkowitość (dążenie do zupełnej likwidacji sił zbrojnych i zbrojeń), c) równość (zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim państwom), d) kontrola procesu rozbrojeniowego i e) komplementarność (wiązanie rozbrojenia z tworzeniem systemu bezpieczeństwa zbiorowego).

2. Dążenia rozbrojeniowe

W czasach nowożytnych pierwszy konkretny postulat powszechnego rozbrojenia jest dziełem cara Rosji Aleksandra I, zawarty w liście do brytyjskiego ministra spraw zagranicznych w 1916 r.; w tego rodzaju dążenia wpisują się projekty: króla Francji Ludwika Filipa I z 1831 r. czy cesarza Napoleona III z 1867 r., a także rokowania rozbrojeniowe podczas I Konferencji Haskiej 1899 r., II Konferencji haskiej 1907 r., Konferencji Waszyngtońskiej 1921 r.; Konferencji Londyńskiej 1930 r. Utworzona po I wojnie światowej Liga Narodów usiłowała zmniejszyć zbroje-

nia narodowe do minimum, co stało się przedmiotem Konferencji Rozbrojeniowej 1931–1937. Po II wojnie światowej porozumienia rozbrojeniowe dotyczyły przede wszystkim ograniczenia wyścigu zbrojeń i były związane z bronią masowej zagłady, bronią konwencjonalną, systemami strategiczno-nuklearnymi, budowaniem środków zaufania i zapobiegania wojnie nuklearnej.

Karta Narodów Zjednoczonych podpisana w San Francisco 26 VI 1945 r. oraz liczne rezolucje rozbrojeniowe Zgromadzenia Ogólnego ONZ wskazują na konieczność regulowania (kontroli, redukcji czy zaniechania pewnych rodzajów) zbrojeń i realną możliwość rozbrojenia, optując docelowo za rozbrojeniem powszechnym i całkowitym. Rezolucja nr 715 proces rozbrojenia określa jako realizację poszczególnych etapów programu rozbrojenia, na który składają się trzy elementy: regulacja, ograniczenie, równoważona redukcja wszystkich sił zbrojnych i zbrojeń.

Całością rozbrojenia zajmuje się Konferencja Rozbrojeniowa (ang. *Conference on Disarmament*), obradująca w Genewie w siedzibie Europejskiego Biura ONZ (corocznie składa sprawozdania Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ i jego sesjom specjalnym poświęconym rozbrojeniu), skupiająca aktualnie 40 państw. Powstała na skutek przekształceń utworzonego w 1959 r. z inicjatywy USA, ZSRR, Francji i Wielkiej Brytanii na genewskiej konferencji ministrów spraw zagranicznych Komitetu Rozbrojeniowego, skupiającego początkowo 10 państw (w tym Polskę), od 1962 r. roku – 18 państw (tzw. Komitet Rozbrojeniowy Osiemnastu Państw), od 1969 r. – 26 (Konferencja Komitetu Rozbrojeniowego), od 1975 r. – 31, od 1979 r. – 40 (Komitet Rozbrojeniowy, który 1984 r. przekształcony został w Konferencję Rozbrojeniową).

Na forum ONZ rozbrojeniem poza Konferencją Rozbrojeniową zajmują się także:

1. Komitet ds. Rozbrojenia i Międzynarodowego Bezpieczeństwa, tzw. Komitet Pierwszy (ang. *Disarmament and International Security Committee*);
2. Komisja Narodów Zjednoczonych ds. Rozbrojenia (ang. *United Nations Disarmament Commission*);
3. Instytut NZ ds. Badań Naukowych nad Rozbrojeniem (ang. *United Nations Institute for Disarmament Research*);
4. Komisja Doradcza ds. Rozbrojenia (ang. *Advisory Board on Disarmament Matters*);
5. Departament ds. Rozbrojenia (ang. *Department of Disarmament Affairs*).

Departament ds. Rozbrojenia mieszczący się w głównej siedzibie ONZ w Nowym Jorku posiada trzy ośrodki regionalne: w Afryce (Lome, Togo), Azji (Katmandu, Nepal) i Ameryce Łacińskiej (Lima, Peru) oraz oddział w Genewie (Geneva Branch). Podejście do rozbrojenia różni się w zależności od regionu geograficznego.

3. Porozumienia rozbrojeniowe

Do najważniejszych należą:

1. NPT (ang. *Non-Proliferation Treaty*) – układ z 1 VII 1968 r. o nierozprzestrzenianiu (tzw. nieproliferaacji) broni jądrowej; wszedł w życie 1970, 1995 r. przedłużony bezterminowo; zawarty z inicjatywy USA, ZSRR i Wielkiej Brytanii, do których na początku dołączyło 40 innych państw, a do 2003 r. w sumie podpisało i ratyfikowało NPT 188 państw, w tym wszystkie państwa uznane za jądrowe przez układ i posiadające broń jądrową; NPT podpisany został przez Polskę 1 VII 1968 r., ratyfikowany 3 V 1969 r., a wszedł w życie 5 V 1970 r.; głównym założeniem porozumienia jest wyeliminowanie rozprzestrzeniania broni jądrowej przez państwa już taką broń posiadające; wyrażono zgodę na inspekcję Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej – MAEA (ang. *International Atomic Energy Agency - IAEA*) – utworzonej 1957 r. specjalistycznej agencji ONZ pracującej na rzecz bezpiecznego i pokojowego wykorzystania energii jądrowej; zadeklarowano jednak zasadę udostępniania korzyści i informacji związanych z wykorzystywaniem energii atomowej dla celów pokojowych;

2. SALT I (ang. *Strategic Arms Limitation Treaty*) – układ między USA i ZSRR z 26 V 1972 r. (wszedł w życie 3 X 1972 r.) o redukcji systemów obrony przeciwrakietowej ograniczający liczbę wyrzutni rakietowych do stu a do sześciu liczbę stacji radiolokacyjnych; w rzeczywistości naruszył równowagę strategiczną na korzyść ZSRR;

3. SALT II – układ między USA i ZSRR z 18 VI 1979 r. o limitach ilościowych i jakościowych systemów broni strategicznej; choć nie został ratyfikowany przez Senat USA (z uwagi na sowiecką interwencję w Afganistanie), to każda ze stron zobowiązała się do stosowania jego postanowień, o ile będzie przestrzegana zasada wzajemności;

4. INF (ang. *Intermediate Nuclear Forces*) – układ między USA i ZSRR z 8 XII 1987 r. (wszedł w życie 1 VI 1988 r.) o eliminacji rakiet średniego i krótkiego zasięgu; dotyczył 2 692 tzw. erorakiet (846 USA, 1846 ZSRR) o zasięgu 500-5500 km (głównie Pershing II oraz SS-20

i SS-23), które w ciągu 3 lat od wejścia układu w życie zostały zniszczone; 15 II 2007 r. Rosja zagroziła jednostronnym wystąpieniem z układu w związku z amerykańskimi planami rozmieszczenia elementów systemu „tarczy raketowej” w Polsce i Czechach, i zapowiedziała rozmieszczenie w obwodzie kaliningradzkim nowych rakiet Iskander-E o zasięgu powyżej 500 km; USA za prezydentury Baracka Obamy wycofały się pod koniec 2010 r. z planów budowy tarczy antyraketowej w Europie środkowo-wschodniej, by kontynuować z Rosją współpracę na rzecz rozbrojenia:

5. START I (ang. *Strategic Arms Reduction Treaty*) – układ między USA i ZSRR z 31 VII 1991 r. o redukcji strategicznych broni nuklearnych: liczby głowic w ciągu 10 lat do 6000 po obu stronach, systemów przenoszenia (rakiet międzykontynentalnych rozmieszczonych na lądzie, bombowców dalekiego zasięgu oraz rakiet umieszczonych na łodziach podwodnych) do 1600 po obu stronach, zaprzestanie transferu broni strategicznych do państw trzecich; układ zawarty na okres 15 lat z możliwością przedłużenia o kolejne 5 lat, ratyfikowany 1 X 1992 r. przez Senat USA, 4 XI 1992 r. przez Radę Najwyższą Rosji (po rozpadzie ZSRR), VII 1992 r. przez Kazachstan, II 1993 r. przez Białoruś i XII 1994 r. przez Ukrainę; układ wygasł w grudniu 2009 r.

6. START II – układ między USA i Rosją z 3 I 1993 r. o redukcji do 1 I 2003 r. (protokół nowojorski z 26 IX 1997 r. przedłuża termin do końca 2007 r.) 2/3 nuklearnych broni strategicznych do poziomu 3,5-3 tys., o ograniczeniu liczby głowic nuklearnych w rakietach umieszczonych na łodziach podwodnych do 1750-1700, o likwidacji wielogłowicowych międzykontynentalnych rakiet balistycznych; układ ratyfikowany 26 I 1996 r. przez USA, 14 IV 2000 r. przez Rosję, która jednak wycofała się z układu 13 VI 2002 r. wskutek wystąpienia USA z układu ABM (ang. *Anti-Ballistic Missile* – umowa między USA i ZSRR z 1972 r. będąca elementem układu SALT I).

7. SORT (ang. *Strategic Offensive Reductions Treaty*) – deklaracja moskiewska z 24 V 2002 r. prezydentów George'a W. Busha i Władimira Putina (w pewnym sensie przedłużająca ważność START II) o redukcji do 31 XII 2012 r. liczby głowic jądrowych do poziomu 1700-2200 dla obu stron; uzupełnieniem SORT było podpisane 6 VII 2009 w Moskwie przez prezydentów Baracka Obamę i Dmitrija Miedwiediewa „Wspólne stanowisko w sprawie dalszych redukcji i ograniczeń strategicznych zbrojeń ofensywnych”;

8. Nowy START – układ między USA i Rosją z 8 IV 2010 r.,

zawarty w miejsce wygasłego START I, sygnowany w Pradze przez prezydentów Baracka Obamę i Dmitrija Miedwiediewa; każda ze stron zobowiązała się do posiadania najwyżej 1550 głowic nuklearnych, gotowych do bojowego użycia, czyli 74 proc. mniej niż przewidywał poprzedni układ i o 30 proc. mniej niż przewidywała deklaracja SORT z 2002 r.; łączna liczba gotowych i niegotowych do użycia bojowego lądowych wyrzutni międzykontynentalnych pocisków balistycznych, wyrzutni rakiet balistycznych na okrętach podwodnych oraz oprzyrządowanych do uzbrojenia nuklearnego ciężkich bombowców u każdego z partnerów nie może przekroczyć 800; obie strony mogą posiadać najwyżej 700 gotowych do użycia środków przenoszenia broni jądrowej, którymi są międzykontynentalne pociski balistyczne bazowania lądowego, rakiety balistyczne umieszczone na okrętach podwodnych i zdolne do uderzeń nuklearnych bombowce (w porównaniu z poprzednim układem START jest to pułap o ponad połowę niższy);

9. CTBT (ang. *Comprehensive Test Ban Treaty*) – układ z 10 IX 1996 r. o całkowitym zakazie prób nuklearnych; nie podpisały: Indie, Pakistan, Korea Płn., Syria; nie ratyfikowały m.in.: Chiny, Iran, Irak, Izrael; odrzucony przez Senat USA w listopadzie 1999 r., Duma rosyjska ratyfikowała 21 IV 2000 r.

Ponadto do szczególnie ważnych porozumień rozbrojeniowych zalicza się: układ z 1959 r. o zakazie działalności wojskowej na Antarktydzie (ang. *Antarctic Treaty*), *Traktat o Przestrzeni Kosmicznej* z 1967 r. (ang. *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*) m.in. zakazujący umieszczania broni masowego rażenia na orbicie okołoziemskiej i na Księżycu, *Traktat z Tlatelolco* z 1967 r. o utworzeniu strefy zdenuklearyzowanej w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, układ z 1971 r. zakazujący umieszczania broni masowego rażenia na dnie oraz pod dnem mórz i oceanów, konwencję z 1972 r. o zakazie badań, produkcji i magazynowania broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz ich zniszczeniu (ang. *Biological and Toxin Weapons Convention* – BTWC), *Traktat z Rarotonga* z 1985 r. o strefie bezatomowej na południowym Pacyfiku, traktat z 1990 r. o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (ang. *Conventional Armed Forces in Europe* CFE) – znowelizowany porozumieniem adaptacyjnym 1999 r. w Stambule na szczycie Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) czy konwencję z 1993 r. o zakazie prowadzenia prac badawczych, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz jej zniszczeniu (ang. *Chemical Weapons Convention* – CWC).

4. Stanowisko Kościoła

Kościół katolicki w pełni popiera inicjatywy rozbrojeniowe, choć w swoim nauczaniu moralno-społecznym dopuszcza pod pewnymi warunkami możliwość wojny usprawiedliwionej etycznie. Idea rozbrojenia wpisuje się w realizację pokoju jako specyficznego celu każdej ludzkiej społeczności, opartego na miłości i sprawiedliwości.

Pius XII, dostrzegając realną groźbę użycia broni nuklearnej, w przemówieniu na Boże Narodzenie 1955 r. sformułował specjalny „program rozbrojeniowy” w trzech punktach: 1. zaprzestanie prób z bronią atomową, 2. rezygnacja z jej użycia, 3. powszechna kontrola zbrojeń. Papiaska wizja powszechnego i całkowitego rozbrojenia została przedstawiona wcześniej, aniżeli słynna, nagłośniona propagandowo, sowiecka *Deklaracja o powszechnym i całkowitym rozbrojeniu* z 18 IX 1959 r. i stanowiła moralne wsparcie dla licznych koncepcji i rezolucji rozbrojeniowych ONZ.

Wysiłki kolejnych papieży i Soboru Watykańskiego II na rzecz rozbrojenia stanowią kontynuację zaangażowania Piusa XII w sprawę powojennego ładu pokojowego. Powszechne i całkowite rozbrojenie, zakładające odstąpienie od systemu bezpieczeństwa opartego na równowadze strachu, Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris* postrzegał jako szansę uchronienia ludzkości przed zagładą. Konstytucja soborowa *Gaudium et spes* uwzględniając „znaki czasu” taktuje rozbrojenie jako element prowadzący do zbudowania trwałego systemu bezpieczeństwa, opartego nie na równowadze zbrojeń i logice odstraszenia, lecz na zaufaniu między narodami, które jest najbardziej skuteczną gwarancją przestrzegania sprawiedliwości i poszanowania praw.

W nauczaniu Pawła VI, realistycznie oceniającego sytuację międzynarodową, widać dalsze odejście od idei programów rozbrojeniowych na rzecz strategii stopniowego rozbrojenia, domagającego się spełnienia pewnych warunków, m.in. wychowania ludzkości w duchu powszechnego braterstwa, któremu winno towarzyszyć poczucie sprawiedliwości i wolności.

Jan Paweł II traktował powszechne i całkowite rozbrojenie jako moralne zobowiązanie dla ludzkości, widząc w nim jednak cel perspektywiczny, odległy w czasie, który dla swej realizacji domaga się stopniowych działań w postaci połączonej z odnową etyczną kontrolowanej redukcji zbrojeń (zapewniającej wszystkim państwom wolność, niepodległość i bezpieczeństwo).

Benedykt XVI nieustrudzenie powraca do idei stopniowego rozbrojenia, popierając „prawdziwy proces rozbrojenia wspólnego, bezpiecznego i ściśle powiązanego z pełnym i gorliwym wypełnieniem międzynarodowych zobowiązań” i inicjatywy tworzenia obszarów wolnych od broni nuklearnej w perspektywie ich całkowitej eliminacji.

Stolica Apostolska wspiera moralnie wszystkie dążenia rozbrojeniowe, o ile nie są naznaczone „błędem antropologicznym” (chrześcijaństwu obcy jest np. zorganizowany ruch pacyfistyczny); uczestniczy w pracach OBWE (przed 1 I 1995 r. występującej jako Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie); angażuje się w prace sesji rozbrojeniowych ONZ; popiera rezolucje rozbrojeniowe ONZ (np. rezolucję wzywającą państwa posiadające arsenały jądrowe do rozbrojenia i do zakończenia rozprzestrzeniania tej broni – przyjętą w Nowym Jorku 24 IX 2009 r. na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa). Papież kierują co roku orędzia na ustanowiony 8 XII 1967 r. przez Pawła VI Światowy Dzień Pokoju (1 stycznia).

Temat rozbrojenia przewija się w licznych wypowiedziach pastoralnych Kościoła (audiencje generalne w Watykanie, spotkania papieży z dyplomatami itp.). Szczególną rangę posiadają przesłania papieskie do uczestników seminariów naukowych czy specjalnych konferencji poświęconych rozbrojeniu (np. międzynarodowego seminarium „Rozbrojenie, rozwój i pokój – perspektywy powszechnego rozbrojenia” zorganizowanego przez Papieską Radę „Iustitia et Pax” w Rzymie 11-12 IV 2008 r. czy konferencji przeglądowej sygnatariuszy Traktatu o Nierozprzestrzenianiu Broni Jądrowej, która odbyła się w Nowym Jorku 3-28 V 2010 r.).

W przekonaniu Kościoła wysiłki rozbrojeniowe stanowią nagłą i nieuniknioną konieczność jako współczesne wyzwanie cywilizacyjne, wymagają kontynuacji dotychczasowych negocjacji i porozumień oraz podejmowania nowych inicjatyw w oparciu o szczerą i otwarty dialog będący metodą rokowań w sprawie poszczególnych obszarów i etapów rozbrojenia.

DISARMAMENT IN THE MODERN WORLD
- *lexicographic formulation*

Summary

Current text is properly amended and expanded version of the term: *Disarming* – elaborated for *Encyklopedia Katolicka KUL*. Its content consists of the following parts: 1. The general idea of the disarmament; 2. Trends disarmament in the modern world; 3. The most important disarmament agreements; 4. The position of the Catholic Church on issues of disarmament. Contemplations are situated in the area of the teaching of Catholic social and Political science.

Translated by Dariusz Gronowski OSPPE